babylon20.2-2012:babylon5 24.10.12 18.34 Page 20

Med søkelys på temaer som kjærlighet, seksualitet, feminisme og politikk, utfordrer kvinnelige arabiske forfattere fastlåste oppfatninger om kvinner i den arabiske verden.

Av Therese Eriksen, master i arabisk fra Institutt for kulturstudier og orientalske språk ved Universitetet i Oslo.

Arabisk kvinnelitteratur

DENNE ARTIKKELEN ER basert på min masteroppgave fra 2007,[1] der jeg utførte en tematisk analyse av romanen *Imraa min hadha al-asr*[2] (*En kvinne av sin samtid*) av den syriske forfatterinnen Haifa Bitar. Jeg vil gjengi deler av denne analysen, men først og fremst ta for meg arabisk kvinnelitteratur generelt og presentere noen viktige forfattere og bøker, hvilke temaer de tar for seg, og hvordan de gjør det. Jeg vil gjennom dette vise hvordan arabiske forfatterinner utfordrer stereotypier og synliggjør det store mangfoldet som finnes.

Arabisk kvinnelitteratur

Helt siden *al-jahiliyya* (før-islamsk tid) har kvinner bidratt til den arabiske litteraturen, selv om de aldri har hatt samme posisjon som mannlige forfattere. Den mest berømte kvinnelige poeten fra al-jahiliyya er al-Khansa (ca. 590–640), og elegiene hennes er blitt stående som modell for senere diktere.[3]

Joseph Zeidan framholder at for å forstå kvinnelitteraturen i den arabiske verden, må man forstå både den litterære tradisjonen kvinner må forholde seg til og deres posisjon i denne tradisjonen og i kulturen generelt. Han mener vi kan ha nytte av feministisk litteraturteori når vi leser denne litteraturen, men peker på problemer ved å overføre vestlige teorier direkte til arabisk litteratur, ettersom den historiske og kulturelle konteksten er så forskjellig.[4] Men som jeg snart vil komme tilbake til, viser Sabry Hafez at det også er mye som sammenfaller i vestlig og arabisk kvinnelitteratur.

Den syriske litteraturviteren Bouthaina Shaaban – som for øvrig var professor ved Universitetet i Damaskus før hun ble hentet

sprenger grenser

inn som talskvinne for tidligere president Hafez al-Assad og nå for nåværende president Bashar al-Assad – er en av dem som prøver å se den arabiske litteraturen i et kvinneperspektiv. Mahmud Saeed presenterer i tidsskriftet al-Jadid Shaabans bok *Miat am min ar-riwaya an-nisaiyya al-arabiyya* (*Den arabiske kvinneromanen gjennom hundre år*, 1999).[5] Han hevder at Shaaban i sin studie av arabisk kvinnelitteratur omskriver den arabiske litteraturhistorien. Et eksempel er at hun trekker fram romanen *Husn al-awaqib aw ghada az-zahira* (*Lykkelig slutt eller en skinnende ung jente*) som den første moderne arabiske romanen. Boken ble publisert i 1899 av den libanesiske forfatterinnen Zaynab Fawwaz. Dette istedenfor *Zaynab*, utgitt i 1913 av egypteren Muhammad Husayn Haykal, som tradisjonelt er regnet som den første. Hun har i tillegg funnet fram til 13 andre romaner utgitt før Zaynab. Et annet eksempel er at de fleste regner Tawfiq al-Hakims roman *Usfur min ash-sharq* (1938; eng. overs. *Bird from the East*, 1967) som den første romanen som tar opp forholdet mellom Vesten og Orienten. Shaaban hevder imidlertid at romanen *Badia wa-Fuad* (*Badia and Fuad*, 1906) av den libanesiske forfatterinnen Afifa Karam var først ute med å behandle temaet.

Ifølge Saeed utfordrer Shaaban også oppfatningen om at kvinner ikke skriver like mye om politiske og samfunnsmessige temaer som menn gjør. Hun nevner libanesiske Layla Baalbakkis *Ana ahya* (*Jeg lever*, 1958) og syriske Colette al-Khuris *Ayyam maahu* (*Dager med ham*, 1959) som eksempler. Shaaban mener temaene disse kvinnene behandler er minst like viktige for utviklingen av det ara-

babylon20.2-2012:babylon5 24.10.12 18.34 Page 22

biske samfunnet som temaene behandlet av mannlige forfattere. Videre benekter hun at kvinner kun skriver om kjærlighet, familie, ekteskap og barn.

Faser i moderne arabisk kvinnelitteratur

Den egyptiske litteraturviteren Sabry Hafez deler den moderne arabiske kvinnelitteraturen inn i ulike faser i sin artikkel "Women's Narrative in Modern Arabic Literature: A Typology".[6] Han tar utgangspunkt i den amerikanske litteraturkritikeren Elaine Showalters oppdeling av den vestlige kvinnelitteraturen i tre faser. I hennes oppdeling blir hver fase karakterisert ut fra det som anses som hovedtrekkene i kvinnenes bevissthet i perioden. Showalter kaller fasene *feminine*, *feminist* og *female* (feminin, feministisk og kvinnelig). I den feminine fasen i Europa (1840–1880) finner Showalter at kvinnene imiterte de mannlige forfatterne og internaliserte deres holdninger til den kvinnelige naturen. Den feministiske fasen (1880–1920) er karakterisert av at kvinnene protesterte mot mannlige verdier og krevde flere rettigheter og mer autonomi. I den kvinnelige fasen (1920–) forkaster kvinnene både etterlikning og protest for å kunne utforske seg selv, det kvinnelige perspektivet og de kvinnelige erfaringene.[7]

Ifølge Hafez korresponderer Showalters typologi med den bulgarsk-franske filosofen Julia Kristevas framstilling av stadiene ved den feministiske bevisstheten og kampen for identitet. Kristeva peker på at utviklingen begynte med at kvinner krevde likhet. Deretter fulgte en fase hvor de avviste den mannlige ordenen og framhevet forskjellen mellom kjønnene. I den siste fasen gikk kvinnene så bort fra dikotomien mellom det mannlige og det kvinnelige. Hafez mener at både Showalters og Kristevas framstillinger er relevante for en klassifisering av den arabiske kvinnelitteraturen. Han tar derfor utgangspunkt i disse når han presenterer en liknende framstilling av fasene i arabisk kvinnelitteratur. Hans typologi korresponderer med Showalters og Kristevas, men er ikke identisk, siden den sosiokulturelle konteksten er annerledes. Ifølge Hafez kan ikke de tre fasene i arabisk litteratur plasseres inn i nøyaktige historiske kategorier, men må snarere ses som faser av en kvinnelig bevisstgjøring som representerer tre ulike diskurser. Fasene kan dermed sameksistere i en og samme periode. Han tar for seg tre romaner som alle er skrevet på 1980-tallet, men som representerer hver sin fase.[8]

I den arabiske litteraturhistorien begynte, ifølge Hafez, den feminine fasen på slutten av 1800-tallet med «den usynlige feminismen»: "a condition of minimum awareness of gender difference and an inarticulate demand for the bare essentials of feminine rights."[9] Som kvinnelige forfattere i Vesten, startet de arabiske med å imitere de mannlige forfatterne; både i deres diskurser og i deres syn på kvinnen som passiv, føyelig og uselvisk. Kvinnens rolle ble definert i forhold til mannen. De kvinnelige forfatterne i denne perioden kom fra den gamle aristokratiske klassen og så på litterær aktivitet som en luksus. Tekstene deres var marginaliserte, men gjorde likevel de «usynlige» kvinnene synlige.[10] Noen av stemmene som gjorde seg gjeldende i denne perioden var Aisha at-Taymuriyya, Mayy Ziyada, Malak Hifni Nasif, Labiba Hashim og Zaynab Fawwaz.[11] I moderne tid ser Hafez kuwaitiske Layla al-Uthmans roman *Wasmiyya takhruj min al-bahr* (*Wasmiyya kommer opp fra havet*, 1986) som en representant for den feminine diskurstypen, ettersom han i denne romanen finner et klart eksempel på

babylon20.2-2012:babylon5 24.10.12 18.34 Page 23

internalisering av det mannlige perspektivet.[11]

Den feministiske fasen i den arabiske kvinnelitteraturen er ifølge Hafez særlig representert mellom 1930 og 1980. Karakteristisk for denne perioden var utvidet tilgang til utdanning, urbanisering, større sosial mobilitet og en voksende middelklasse som deltok i den politiske kampen om nasjonal identitet. Flesteparten av de kvinnelige forfatterne kom nå fra middelklassen. De innså hvordan den litterære diskursen kunne bidra til å spre et verdenssyn og dermed også til å holde de undertrykte passive eller til å oppmuntre dem til å gjøre opprør. Mens man i kolonitida var opptatt av skillet mellom seg selv og andre i forhold til kolonimakten, ble man i denne perioden mer opptatt av forhold innad i nasjonen. Kvinner fikk et nytt syn på seg selv og sin rolle og protesterte mot verdiene i det patriarkalske systemet. Som et eksempel på litteratur fra denne fasen, bruker Hafez Nawal as-Sadawis roman *Suqut al-imam* (1987; norsk overs. *Imamens fall*, 1991). Hafez finner samtidig flere svakheter i denne romanen. Blant annet mener han at karakterenes oppførsel ikke virker troverdig og naturlig, og at alle snakker med forfatterens stemme. Han kritiserer as-Sadawi for å tenke i dikotomier mellom mann og kvinne, og synes hun skriver endimensjonalt i sitt forsøk på å få fram det feministiske budskapet.[13]

Den kvinnelige fasen i arabisk kvinnelitteratur karakteriserer Hafez som «the discourse of difference». Denne retningen har oppstått de siste tiårene som en reaksjon mot det Hafez beskriver som overdrevne feministiske oppfatninger som reduserer kvinnebevegelsen til krav om mer makt for kvinner i det patriarkalske systemet. Disse nye kvinnelige forfatterne går imot en dikotomisk tankegang og er opptatt av en mangfoldig og heterogen *différence*.[14] Det kvinnelige blir glorifisert, som en litterær strategi for å bryte ned det mannlige monopol, men uten å støte bort det motsatte kjønn. Disse kvinnene søker inn i seg selv og er opptatt av å gi den stemmeløse kvinnen en moden narrativ stemme som virkelig er hennes egen. Deres narrativ er variert og sofistikert. Mange av disse forfatterne har en marginalisert bakgrunn, som for eksempel Hanan ash-Shaykh fra et fattig sjiastrøk i Sør-Libanon. Egyptiske Salwa Bakrs roman *Maqam Atiyya* (*Atiyyas hellige grav*, 1986) er ifølge Hafez en representant for den kvinnelige diskurstypen, med en narrativ struktur som gjør bruk av en polyfoni av fortellerstemmer for å unngå enhver patriarkalsk dikotomisk tankegang.[15]

Moderne forfattere og frigjøringsprosjektet

Den patriarkalske ordenen i det arabiske samfunnet og det tradisjonelle litterære etablissementet har gjort det ekstremt vanskelig for kvinners diskurs å komme fram, hevder Hafez, og arabisk skjønnlitteratur er blitt brukt til å styrke den patriarkalske sosiale strukturen gjennom å verne om dens verdier. Hafez nevner videre Naguib Mahfuz' trilogi som et eksempel på en typisk patriarkalsk roman, der både den narrative strukturen, karakterene og framstillingen reflekterer og styrker den patriarkalske strukturen.[16] Fra 1960- og -70-årene har imidlertid skjønnlitteratur av kvinner blitt mer direkte når det gjelder å uttrykke feministiske ønsker og mål. Roger Allen peker på at modige kvinnelige forfattere som Layla Baalbakki, Ghada as-Samman, Hanan ash-Shaykh og Nawal as-Sadawi med sine kvinnelige versjoner av det arabiske samfunnet har åpnet opp for en rikere skjønnlitteratur og utforskning av forholdet mellom kjønnene.[17] Jeg vil nå presentere

babylon20.2-2012:babylon5 24.10.12 18.34 Page 24

nærmere noen av disse betydningsfulle forfatterinnene og temaene deres, som en del av frigjøringsprosjektet.

Kjærlighet er et gjennomgående tema, for selv om den sosiale kontrollen er sterk, oppstår kjærlighetsforhold, om enn forbudte og hemmelige. De fleste forfatterne fokuserer derfor på de ytre hindringene for kjærligheten. Det er ofte ikke møtet, men avstanden som står i sentrum. Colette Khuri (f. 1937) har skrevet kjærlighetshistorier, og er opptatt av hvordan menn og kvinner kan få forhold med gjensidig kjærlighet og respekt.[18] Den tidligere nevnte romanen *Ayyam maahu* handler for øvrig om hennes lidenskapelige forhold til den berømte syriske poeten Nizar Qabbani.[19]

Baalbakkis (f. 1936) roman *Ana ahya* vakte oppsikt med hovedpersonen Linas jakt på personlig frihet og selvrealisering i et konservativt og fiendtlig miljø. Lina gjør opprør både mot familien og samfunnet. Hun nekter å ta den rollen samfunnet prøver å tvinge på henne og forsøker å gå nye veier ved å jobbe og ha forhold til menn. Men hun blir skuffet når hun møter mannssjåvinismen i «den virkelige verdenen». Til slutt ser hun ingen annen utvei enn å dra hjem igjen og dermed ende opp med det livet hun forsøkte å flykte fra.[20] Med novellesamlinga *Safinat hanan ila al-qamar* (*Et skip av ømhet til månen*, 1964) går Baalbakki til angrep på den seksuelle dobbeltmoralen, noe som førte til at hun ble brakt til retten tiltalt for å ha krenket den offentlige moralen. Hun ble imidlertid frikjent.[21]

Med *Ana ahya* ble Baalbakki den første i arabisk skjønnlitteratur til å skrive i førsteperson, et skifte fra å bruke tredjeperson.[22] Mange kvinnelige forfattere, og også menn, bruker nå førsteperson når de skriver. I tillegg er det i arabisk kvinnelitteratur ofte mange likhetstrekk mellom romanenes historie og forfatternes egne liv. Noen kritikere mener derfor at disse romanene mer er personlige beretninger enn fiksjon. Romanene stemples som selvbiografier, noe som ufarliggjør kvinners litterære stemme ved å si at de bare har én stemme, nemlig sin egen. Allen mener derimot at vi må distansere oss fra dette og skille mellom fortellerstemmen og forfatteren.[23]

Flere kvinnelige arabiske forfattere har gått fra å fokusere på det personlige i skrivingen sin, til å inkludere også det politiske. Spesielt etter den katastrofale krigen mot Israel i 1967, mener Zeidan at kvinner har blitt mer opptatt av nasjonale og politiske spørsmål.[24]

En av disse er egyptiske Latifa az-Zayyat (1923–96), som skrev flere bøker om kvinnefrigjøring og politisk engasjement. Hun var opptatt av de svake gruppene i samfunnet, og satt i fengsel for sitt kommunistiske standpunkt. Hennes mest kjente roman er *al-Bab al-maftuh* (1960; eng. overs. *The Open Door*, 2000), der hun beretter om hvordan den politiske og seksuelle bevisstheten til en middelklassejente vekkes. Hovedpersonen Layla vokser opp i Egypt i det dramatiske tiåret 1946–1956, og hennes personlige frigjøring utvikler seg parallelt med hennes engasjement og deltakelse i kampen for et fritt Egypt.[25]

Et annet eksempel er den algeriske forfatterinnen Assia Djebar (f. 1936). Hun skriver på fransk, hvilket «setter hovedpersonen fri til å utfordre undertrykkelsen på det personlige plan».[26] I sin roman *L'Amour* (1985; norsk overs. *Kjærlighet, fantasia*, 2003) fletter hun, som az-Zayyat, sammen det personlige og det

Illustrasjon: everett.org. Setningen «Gjør alltid det du er redd for å gjøre» gjentas tre ganger for å skape bildet.

babylon20.2-2012:babylon5 24.10.12 18.34 Page 26

politiske, i det hun tar for seg livene til flere algeriske kvinner under det franske kolonistyret.

Miriam Cooke har sett på hvordan menn og kvinner skriver ulikt om krig.[27] Hun benytter seg av feministisk litteraturteori når hun analyserer krigslitteraturen med utgangspunkt i den libanesiske borgerkrigen. Ifølge Cooke skriver mennene hovedsakelig om det politiske, økonomiske og militære, og prøver å plassere skylden for krigen. De mannlige forfatterne fokuserer gjerne på én årsak, for eksempel politiske, religiøse eller økonomiske motiver. De har en tendens til å se verden i dikotomier og forsøker å definere fienden politisk, for eksempel som sionist, kommunist eller fascist. Ved å definere den andre får de selv moralsk rett og står over og imot de som tar feil.

Kvinnene gir stemme til den marginaliserte og ignorerte delen av samfunnet.

En gruppe kvinnelige forfattere som skriver om den libanesiske borgerkrigen – Cooke kaller dem The Beirut Decentrists; Ghada as-Samman, Hanan ash-Shaykh, Emily Nasrallah, Layla Usayran, Daisy al-Amir, Claire Bebeyli og Etel Adnan – beretter om en annen side av krigen: det dagligdagse og trivielle. De skriver om hvordan kvinnene var de rasjonelle som sørget for landets overlevelse, mens mennene kjempet i militser eller forlot landet. Kvinnene ble igjen på grunn av tradisjonelle forventninger til deres oppførsel, og fordi det var viktig for landet og dem selv. Disse forfatterne beskriver ikke én årsak til krigen, men mener at hvert enkelt individ må ta sitt ansvar for kaoset. De definerer ikke fienden, men innser at fienden kan være hvem som helst, og at dette endrer seg konstant. The Beirut Decentrists viser således en annen virkelighet og et nytt perspektiv. Mens mennene er ideologiske, er kvinnene praktiske. Målet for kvinnene var å overleve, samt å gi overlevelsen mening.

På denne måten gir kvinner stemme til den marginaliserte og ignorerte delen av samfunnet. Disse nye stemmene oppløser dessuten dikotomitenkingen med for eksempel krig-fred, soldat-sivil, feminin-maskulin og selv-andre, og Cooke skriver at «postmodern war discourse introduces ambiguity into a narrative that has needed clarity and certainty to survive».[28]

En av disse forfatterinnene er altså Ghada as-Samman (f. 1942), født i Syria, men bosatt i Beirut og Paris store deler av livet. As-Samman har vært opptatt av kvinnens frigjøring og seksualitet. Hennes romaner *Bayrut '75* (1974; eng. overs. *Beirut '75*, 1975) og *Kawabis Bayrut* (*Mareritt fra Beirut*, 1976) handler om den libanesiske borgerkrigen, men tar også opp kvinnens posisjon i samfunnet. Hovedpersonen i *Bayrut '75*, Yasmina, roter seg bort i et forhold til en mann som bare utnytter henne for sex. Når broren hennes oppdager at hun har gitt seg hen til denne mannen uten å ha med penger tilbake til broren, dreper han henne. Han tar liket med til politistasjonen og sier han har drept henne for å forsvare sin ære. I romanen tar as-Samman også opp homoseksualitet. Om presentasjonen av dette temaet er stereotypisk, bryter hun uansett skarpt med konvensjonene i arabisk litteratur. Få arabiske forfattere har behandlet temaet, men de fleste som har gjort det, er kvinner. I *Kawabis Bayrut* forteller as-Samman historien

babylon20.2-2012:babylon5 24.10.12 18.34 Page 27

om en impotent mann, som lar frustrasjonen over sin seksuelle svakhet få utløp gjennom vold mot kona.[29]

En annen forfatter med lignende tematisk uttrykk er Hanan ash-Shaykh (f. 1945), som har skrevet flere romaner og noveller som tar opp kvinnen og hennes stilling i den arabiske verden. Hennes berømte roman *Hikayat Zahra*[30] (1980; eng. overs. *The Story of Zahra*, 1986) er forbudt i flere arabiske land grunnet den direkte behandlinga av seksuelle temaer,[31] noe jeg snart kommer tilbake til. Zeidan ser romanen som en milepæl på grunn av dens feministiske kritikk av det libanesiske samfunnet.[32] Den handler om hvordan det er å være kvinne i den arabiske verden, med svært begrenset handlings- og bevegelsesrom, overlatt til mennenes nåde. Hovedpersonen Zahra kommer fra en streng sjiamuslimsk familie bosatt i Sør-Beirut. Romanen fortelles, med noen unntak, av henne, med mange tilbakeblikk til fortida. Hun ser tilbake på en fortid med fysisk, følelsesmessig og seksuelt misbruk, og hvordan dette har ført henne inn i perioder med «galskap». Hun er lite pen, svært forknytt og har problemer med å forholde seg til andre mennesker. Som ung må hun være med når mora skal treffe sin elsker. Dette plager Zahra, særlig siden faren er voldelig mot både henne og mora som en følge av utroskapen. Zahras første seksuelle forhold er med Malik, en venn av familien. Forholdet resulterer i to graviditeter og påfølgende aborter. Disse opplevelsene fører til at hun blir psykisk nedbrutt og innlagt på sykehus der hun får elektrosjokkbehandling. For å komme seg vekk drar hun på besøk til en onkel i eksil i Afrika. Der ender hun opp med å gifte seg med eksillibaneseren Majid. Ekteskapet er fra første stund en katastrofe, da han på bryllupsnatten oppdager at hun ikke er jomfru. Hun glir som følge av presset inn i en ny periode med galskap, og får nok en gang elektrosjokkbehandling. Etter en kort stund ender ekteskapet i skilsmisse, og hun returnerer til Libanon. Der er borgerkrigen i full gang, noe som setter et sterkt preg på hverdagslivet. Ironisk nok blir borgerkrigen frigjørende for Zahra, siden alt blir forandret. Hun kan plutselig bo alene uten at noen kontrollerer henne, og innleder et forhold til snikskytteren Sami på taket der han holder til. For første gang i sitt liv føler hun glede over sex. Hun får imidlertid sjokk når hun får greie på at hun er gravid i fjerde måned, da det er for sent å ta abort. Sami går med på å gifte seg med henne, men dreper henne – som den snikskytteren han er – når hun lykkelig er på vei hjem.

Seksualitet som tema

Sex er et tabubelagt tema i den arabiske verden, og det drives derfor både offentlig sensur og selvsensur.[33] Stephan Guth mener imidlertid det kom en ny trend på 1980-tallet, der arabiske forfattere begynte å bryte tabuer og skrive mer direkte om seksuelle temaer.[34] Dette ser vi også i arabisk kvinnelitteratur, som etter hvert har fokusert på seksualitet og spesielt kvinners seksuelle behov. Latifa az-Zayyats *al-Bab al-maftuh*, som altså ble utgitt i 1960, var ny og sjokkerende for sin tid, med beskrivelsen av personlig frihet og erotiske lengsler. Az-Zayyat skildrer i denne romanen hvordan en kvinnes kropp «tørker ut» når forholdet til en mann ikke er tilfredsstillende. Det var viktig for mange kvinner på den tida at temaet ble behandlet, og ifølge Marilyn Booth var romanen med på å markere begynnelsen på en eksplosjon av feministisk litteratur i den arabiske verden.[35]

Et godt eksempel er Alifa Rifat (1930-95),

babylon20.2-2012:babylon5 24.10.12 18.34 Page 28

som bodde på den egyptiske landsbygda og lenge ikke fikk lov til å skrive av sin ektefelle.[36] Novellesamlinga *Distant View of a Minaret and Other Stories* (1983) består av noveller av Rifat, utvalgt og oversatt til engelsk av Denys Johnson-Davies. Rifat mente at kvinner har en grunnleggende rett til et tilfredsstillende liv, både seksuelt og følelsesmessig, og skildret kvinners seksuelle behov på en direkte måte.

Nawal as-Sadawi (f. 1930) er opptatt av hva som skjer når det er mye seksuell frustrasjon i et samfunn, og hvordan det kan føre til overgrep. Hun kritiserer menn for å dele kvinner inn i kategoriene «dydig» og «hore» og mener årsaken til denne oppdelingen ligger i deres frykt for kvinnens seksualitet.[37] Flere av romanene hennes omhandler disse temaene, og reaksjonene har vært sterke: I *Mudhakkirat tabiba* (1965; eng. overs. *Memoirs of a Woman Doctor*, 1988) skriver hun om en kvinnes forhold til flere menn. En av hennes mest kjente romaner er *Imraa inda nuqtat sifr* (1975; eng. overs. *Firdaws: en kvinne på nullpunktet*, 1984), der hun forteller om en prostituert som blir henrettet for mordet på sin hallik. Hennes studie av seksualitet og kjønn i *al-Mara wa-l-jins* (*Kvinnen og sex*, 1972) førte til at hun måtte fratre sin stilling som sjef for helsedirektoratet. Hun ble arrestert i 1981 og 1993 på grunn av politisk opposisjon, og levde i eksil i USA i noen år etter at en fundamentalistisk gruppe truet henne på livet.[38]

Hanan ash-Shaykh skriver, som tidligere nevnt, åpent om seksualitet og kvinneundertrykkelse i flere av sine romaner og noveller. I *Hikayat Zahra* vokser altså Zahra opp med en mor som er utro mot faren. Selv får hun et passivt forhold til sex, og lar menn ha sex med seg, selv om hun ikke har lyst. Forholdet til snikskytteren begynner med at han nærmest voldtar henne. Hun kommer likevel tilbake til ham hver dag for å ha sex med ham, og etter hvert begynner hun å like det. De seksuelle beskrivelsene er direkte, og romanen har en sensuell stil. Andre tabubelagte temaer knyttet til seksualitet i denne boka er onani, incest og abort. I *Misk al-ghazal*[39] (1988; eng. overs. *Women of Sand and Myrrh*, 1992) beretter ash-Shaykh fire historier fra et ikke navngitt Gulf-land. Romanen handler om forholdet mellom utlendinger og de lokale, og også her behandler ash-Shaykh seksualitet på en direkte måte og tar opp temaer som utroskap, lesbisk sex, seksuell frustrasjon, tvangsekteskap, harem og polygami. Selv om kvinnene i romanen er i svært forskjellige posisjoner og situasjoner, strever alle på grunn av det mannsdominerte samfunnet.

I artikkelen "Arab-Muslim Feminism and the Narrative of Hybridity: The Fiction of Ahdaf Soueif"[40] tar Amin Malak for seg litteraturen til den egyptiske forfatterinnen Ahdaf Soueif. Soueif skriver på engelsk, og tekstene hennes representerer en hybrid av innflytelser fra det østlige og vestlige, det klassiske og det moderne og det urbane og det rurale. Hennes kvasibiografiske bildungsroman *In the Eye of the Sun* fra 1992 handler om en frigjort, privilegert og kosmopolitisk heltinne. Malak siterer den egyptiske romanforfatteren Sunallah Ibrahim, som mener Soueif er den eneste egyptiske romanforfatteren som har turt å skrive så åpent og modig om seksualitet, ved å beskrive alt i den minste detalj og uten å utelate noe. Dette kan komme av at Soueif skriver på engelsk, noe som antagelig gjør det enklere for henne å skrive om seksualitet.[41]

Haifa Bitar sprenger grenser

Så til forfatterinnen og romanen jeg analyserte i min masteroppgave. Haifa Bitar har

babylon20.2-2012:babylon5 24.10.12 18.34 Page 29

skrevet flere romaner og noveller om kvinnen og forholdet mellom kjønnene i et snevert og tradisjonelt samfunn. Hennes kvinnelige hovedpersoner ønsker å leve i fullverdige kjærlighetsforhold, men føler seg fanget i et samfunn som henger igjen i fortida. Bøkene hennes blir stadig mer populære, så selv om de er noe enkle, litterært sett, er det tydelig at temaene hun tar opp – ekteskap, kjærlighet, skilsmisse, seksualitet, sykdom, utenomekteskapelige forhold, abort, psykiske lidelser, samt forhold til svigermødre og barn – fenger. *Imraa min hadha al-asr* handler om en moden kvinnes forsøk på å leve ut et tilfredsstillende forhold til en mann, i et arabisk samfunn preget av konservative normer for kvinnelig atferd. I rammen av en sykdomshistorie og kreftbehandling, reflekterer hovedpersonen Maryam over sine mange mislykkede relasjoner til ulike menn. Hun er liberal og selvstendig, og er opptatt av samfunnets dobbeltmoral og hykleri, samt konflikten mellom det tradisjonelle og det moderne. Hun forsøker seg på flere forskjellige typer forhold og menn, men alle mangler noe. Hun lykkes ikke med å finne et godt forhold, verken i kjærlighet, vennskap eller erotikk. Hindringene er mange og komplekse, men jeg har valgt å dele forholdene inn i to hovedtyper. Den første typen forhold er det tradisjonelle. Problemet med disse mennene er at de ikke takler Maryams liberale livsstil og tankegang, og da spesielt hennes tidligere erfaringer med menn. Den andre typen forhold er av den mer løse og uforpliktende sorten, med sex som hovedingrediens. Hindringen her er at Maryam ikke er så liberal som hun skulle ønske, samt at mennene heller ikke er så likestilte som de gir inntrykk av, men utnytter situasjonen for sex. I tillegg har hun forhold med menn som ikke passer helt inn i disse to kategoriene. Det viser seg altså vanskelig for den relativt moderne og liberale hovedpersonen å få et meningsfullt kjærlighetsforhold, og det ender med at hun gir opp menn. Romanen gir således en pessimistisk framstilling av muligheten for å leve ut den fullbyrdede kjærligheten, mye på grunn av de sosiale normene.

Samtidig som at *Imraa min hadha al-asr på* mange måter er en relativt typisk roman av en kvinnelig arabisk forfatter hva temaer angår, så representerer den noe nytt og annerledes med den uvanlig åpenhjertige framstillingen av seksualitet. Bitar skriver i denne romanen direkte og åpent om sex, men *Imraa min hadha al-asr* er ikke en pirrende og erotisk roman hvor forfatteren bruker sex for å selge. Når hun omtaler de «private» delene av kroppen og den seksuelle akten, bruker hun ikke vulgære ord eller slang, men mer formelle standardarabiske benevnelser. Romanen tar dessuten opp flere former for undertrykkelse knyttet til seksualitet, som kravet om jomfrudom, æreskodeksen, slør, vold og mangel på frihet og muligheter til å oppnå drømmer. Sexen beskrives detaljert når hovedpersonen ikke føler seg komfortabel, mens de gode seksuelle opplevelsene ikke beskrives på den samme direkte måten. Det virker som om hovedpersonen innleder seksuelle relasjoner for å komme seg bort fra livet sitt, og den undertrykte seksualiteten kan muligens ses som en indikasjon på personlige og samfunnsmessige problemer.

Med tanke på Hafez' oppdeling av den moderne arabiske kvinnelitteraturen har romanen flere av karakteristikkene til den feministiske fasen, blant annet den sterke vektleggingen av budskap. Den har dessuten en dikotomisk framstilling, for eksempel med framhevingen av skillet mellom det liberale og

babylon20.2-2012:babylon5 24.10.12 18.34 Page 30

moderne på den ene siden og det tradisjonelle og konservative på den andre. Flere av personene framstilles som enten gode eller onde, og særlig framstillingen av menn virker endimensjonal. Forfatteren viser slik få nyanser, og som med as-Sadawi kan det virke som om det feministiske budskapet er det viktigste, slik at historien og framstillingen blir vel enkel.

På andre måter kan *Imraa min hadha al-asr* også passe inn i den kvinnelige fasen. Den har et budskap om frihet fra det tradisjonelle tankesettet og reduserer dermed ikke kvinnebevegelsen til krav om makt til kvinner i det patriarkalske systemet. Og selv om romanen tilsynelatende gir enkle framstillinger, ender den uten noen klare løsninger. Hovedpersonen prøver forskjellige veier før hun resignerer, og flere ulike årsaker gis som forklaring på hvorfor forholdene hennes ikke fungerer. Mennene framstilles dessuten også som offer for samfunnets konservative normer og holdninger, og romanen gir således et komplekst bilde av både mennenes og kvinnenes stilling i samfunnet.

Jeg ser *Imraa min hadha al-asr* som en feministisk roman, hvor budskapet står sentralt for forfatteren. Romanen har betydning sosialt og kvinnepolitisk, siden den utfordrer tradisjonelle oppfatninger om hvordan en kvinne skal være. Gjennom sin beskrivelse av seksualitet, bidrar Bitar til å utvikle et språk for disse temaene, og det virker som om hun på denne måten søker en frigjøring fra seksuelle tabuer.

Konklusjon

Som vi har sett, har kvinnelige forfattere vært sentrale bidragsytere når nye diskusjoner har blitt reist i arabiske samfunn. Samtidig har de også vist fram det store mangfoldet av livssituasjoner i den arabiske verden; et mangfold som det kan virke som en del i Vesten har lett for å overse. Nye generasjoner med arabiske forfatterinner fortsetter å utfordre, som saudi-arabiske Raja Abdallah as-Sani med den svært populære og kontroversielle romanen *Banat ar-Riyad* (2005; eng. overs. *Girls of Riyadh*, 2007). Flere publiserer også på internett og unngår dermed sensur. I takt med alle omveltningene i den arabiske verden kommer arabisk kvinnelitteratur til å utvikle seg videre og fortsette å spille en viktig rolle. Som Bouthaina Shaaban uttrykker det: "It is in literature more than in any other domain that Arab women have an identity, a recognizable voice, and a long history, albeit intermittently recorded, of excellence."[42]

• *f* •

1 Eriksen, Therese: Kjærlighet, seksualitet og feminisme i arabisk kvinnelitteratur – En tematisk analyse av Haifa Bitars *Imra a min hadha al- asr*. Masteroppgave, Universitetet i Oslo, 2007.

2 Bitar, Haifa: *Imra a min hadha al- asr*. London: Dar as-Saqi, 2004.

3 DeYoung, Terri: "Love, Death, and the Ghost of al-Khansa: The Modern Female Poetic Voice in Fadwa Tuqan's Elegies for Her Brother Ibrahim", i *Tradition, Modernity and Postmodernity in Arabic Literature: Essays in Honor of Professor Issa J. Boullata*, s. 45-75, red. av Kamal Abdel-Malek og Wael Hallaq. Leiden: Brill, 2000, s. 47.

4 Zeidan, Joseph T.: *Arab Women Novelists: The Formative Years and Beyond*. Albany: State University of New York Press, 1995, s. 3 og 231-232.

5 Saeed, Mahmoud: "Authors & Titles: Three Books Survey History of Lebanese Theater, Century of Arab Women Novelists, and a Guide to Arab Women Scholars", i Al Jadid Magazine, vol. 6, nr. 33, høst 2000, http://www.aljadid.com/anotebook/0633saeed.html (oppsøkt 27.03.2007).

6 Hafez, Sabry: "Women's Narrative in Modern Arabic Literature: A Typology", i *Love and Sexuality in Modern Arabic Literature*, s. 154-174, red. av Roger Allen, Hilary Kilpatrick og Ed de Moor. London: Saqi Books, 1995.

7 Hafez: "Women's Narrative in Modern Arabic Literature", s. 157-158; Irene Iversen: "Innledning", i *Femi-*

babylon20.2-2012:babylon5 24.10.12 18.34 Page 31

nistisk litteraturteori, s. 9-63, red. av Irene Iversen. Oslo: Pax Forlag, 2002, s. 20; Elaine Showalter: "Mot en feministisk poetikk", i *Moderne litteraturteori: En antologi*, s. 349-368, red. av Atle Kittang m.fl., 2. utg. Oslo: Universitetsforlaget, 2003.

8 Hafez: "Women's Narrative in Modern Arabic Literature", s. 154-159.

9 Ibid., s. 160.

10 Ibid., s. 160-162.

11 Allen, Roger: *An Introduction to Arabic Literature. Cambridge*: Cambridge University Press, 2000, s. 46-47; Gunvor Mejdell: "Fra al-Khansas elegier til moderne kvinnelitteratur", i *Orientens kvinner: Kvinnenes kulturhistorie*, s. 247-251, red. av Kari Vogt, Karin Gundersen og Sissel Lie. Oslo: Universitetsforlaget, 1988, s. 248-249.

12 Hafez: "Women's Narrative in Modern Arabic Literature", s. 162.

13 Ibid., s. 165-170.

14 For mer informasjon om *différence*, se for eksempel Jakob Lothe, Christian Refsum og Unni Solberg: *Litteraturvitenskapelig leksikon*. Oslo: Kunnskapsforlaget, 1998.

15 Hafez: "Women's Narrative in Modern Arabic Literature", s. 170-173.

16 Ibid., s. 155-156.

17 Allen: An Introduction to Arabic Literature, s. 191.

18 Stagh, Marina: *Modern arabisk prosa: Linjer og utveckling i 1900-talets arabiska prosa samt kommenterad boklista*. Lund: Bibliotekstjänst, 1996, s. 76.

19 Alkhalil, Muhamed: Nizar Qabbani: "From Romance to Exile". Doktorgradsavhandling, University of Arizona, 2005, s. 180.

20 Zeidan: *Arab Women Novelists*, s. 96-98.

21 Mejdell: "Fra al-Khansas elegier til moderne kvinnelitteratur", s. 250.

22 Allen: *The Arabic Novel: An Historical and Critical Introduction*, 2.utg. New York: Syracuse University Press, 1995, s. 104; Zeidan: Arab Women Novelists, s. 99.

23 Allen: "The Arabic Short Story and the Status of Women", i *Love and Sexuality in Modern Arabic Literature*, s. 77-90, red. av Roger Allen, Hilary Kilpatrick og Ed de Moor. London: Saqi Books, 1995, s. 88.

24 Zeidan: *Arab Women Novelists*, s. 6 og 235-236.

25 Mejdell: "For nasjonens og kvinnens frigjøring: på fransk og arabisk", i Romansk Forum 1, nr. 20, 2005; Zeidan: Arab Women Novelists, s. 165.

26 Mejdell: "For nasjonens og kvinnens frigjøring: på fransk og arabisk», s. 178.

27 Cooke, Miriam: *War's other Voices: Women Writers on the Lebanese Civil War*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988; "WO-Man, retelling the war myth", i *Gendering War Talk*, s. 177-204, red. av Miriam Cooke og Angela Woollacott. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1993.

28 Cooke: "WO-Man, retelling the war myth", s. 200.

29 Meyer, Stefan G.: *The Experimental Arabic Novel: Postcolonial Literary Modernism in the Levant*. New York: State University of New York Press, 2001, s. 146-150; Paul Starkey: *Modern Arabic Literature*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006, s. 147.

30 Ash-Shaykh, Hanan: *The Story of Zahra*. New York: Anchor Books, A division of Random House, 1995.

31 Starkey: *Modern Arabic Literature*, s. 148.

32 Zeidan: *Arab Women Novelists*, s. 205.

33 Allen: *The Arabic Novel*, s. 125-126; Stagh: *Modern arabisk prosa*, s. 127.

34 Guth, Stephan: "The Function of Sexual Passages in some Egyptian Novels of the 1980s" i *Love and Sexuality in Modern Arabic Literature*, s. 123-130, red. av Roger Allen, Hilary Kilpatrick og Ed de Moor. London: Saqi Books, 1995.

35 Booth, Marilyn: "Translator's Introduction", i *The Open Door*, s. ix-xxxi, av Latifa al-Zayyat. Kairo: The American University in Cairo Press, 2002, s. x, xi og xxiii.

36 Booth: *Stories by Egyptian Women: My Grandmother's Cactus*. Austin: University of Texas Press, 1993, s. 8.

37 Siljeholm, Ulla: *Himmel av porfyr: Kvinnliga forfattare från Framre Orienten och Nordafrik*a. Stockholm: Baran Forlag, 2001, s. 191-192.

38 Starkey: *Modern Arabic Literature*, s. 146.

39 Ash-Shaykh: *Women of Sand and Myrrh*. New York: Anchor Books, A division of Random House, 1992.

40 Malak, Amin: "Arab-Muslim Feminism and the Narrative of Hybridity: The Fiction of Ahdaf Soueif" , i Alif: Journal of Comparative Poetics, nr. 20, The Hybrid Literary Text: Arab Creative Authors Writing in Foreign Languages, 2000, http://links.jstor.org/sici?sici=1110-8673%282000%290%3A20%3C140%3AAFATNO%3E2.0.CO%3B2-X (oppsøkt 15.06.2012).

41 Ibid.: s. 140-145.

42 Shaaban, Bouthaina: Voices Revealed: Arab Women Novelists,1898–2000. Boulder: Lynne Rienner Publishers, 2009, https://www.rienner.com/title/Voices_Revealed_Arab_Women_Novelists_1898_2000 (oppsøkt 09.10.2012).